

IDEER

I ÅR FEIRES hundreårsjubileet til Aleksandr Solzjenitsyn, den russiske forfatteren som fikk nobelprisen i 1970 for sine bøker om livet som fange i Stalins GULag-leire. Solzjenitsyn måtte forlate Sovjetunionen i 1974, men returner-

te til Russland i 1994, etter Den kalde krigens slutt. Han døde i 2008. Den russiske forfatteren hadde mange gode støttespillere her i landet blant annet kunstneren Victor Sparré (bildet sammen med Nobelprisvinneren)

DEN STORE OG LILLE HISTO

Og i år er det 100 år siden Aleksandr Solzjenitsyn ble født.

D LITTERATUR

FREDRIK GIERTSEN
Litteraturviter og skribent

Solzjenitsyn (1918 - 2008) viet nesten hele sitt monumentale forfatterskap til å beskrive råskapen i Stalin-tidens GULag-leire, men en ørliten, nylig gjenfunnet dagbok vekker historien til live fra den andre siden av spekteret: her er alt skjørt og nært, til og med vakkert.

Nobelprisvinneren gikk aldri av veien for å kritisere Stalin og GULag-systemet, gjennom bøker som *En dag i Ivan Denisovitsj' liv* (1962), *I første krets* (1968) og *GULag-arkipelet* (1973-76). Hundre år er det altså siden han ble født, helt sør i Russland, ved foten av Kaukasus-fjellene. Han var offiser under Den store fedrelandskrigen (1941-45), der han lot seg sjokkere av sine egne soldaters brutale framferd i Tyskland under frigjøringen. Men han lot også de overordnede få gjennomgå, og derfor satt han fanget i KGBs fengsel Lubjanka i sentrum av Moskva når fyrverkeriet som feiret fredens komme spredte seg over himmelen. Stalin hadde vunnet krigen.

DERETTER FIKK Solzjenitsyn gjennom en årrekke smake på det umenneskelige leirlivet, blant annet i eksil i Kasakhstan. Det var opplevelsene derfra som dannet bakgrunnen for den selvbiografiske *En dag i Ivan Denisovitsj' liv*, en bok som skapte sensasjon da den kom ut i Sovjetunionen i 1962, for ingen hadde tidligere skrevet om undertrykkelsen under Stalin.

I boken følger vi Sjukhov (Ivan Denisovitsj) som manøvrerer seg gjennom en vinterdag i den forblåste leiren, der det aldri er nok mat eller varme nok klær. Både

vokterne og fangene i dette forviste samfunnet er imidlertid avhengige av felles innsats, så det hersker et *ad hoc* kameratskap, men alle forsøker allikevel å tuske til seg det lille ekstra de trenger for å komme seg gjennom den harde hverdagen.

ETTER ET MYE omtalt opphold i USA, et land han beskrev som åndelig svakt og fanget i vulgær materialisme, returnerte Solzjenitsyn etter Den kalde krigens slutt til Russland som selverklært antikommunist, ortodoks kristen og moderat nasjonalist. Han uttrykte støtte til Putins politiske prosjekt, og mot slutten av sitt liv hadde han en rekke uttalelser som ikke kan karakteriseres som annet en antisemittiske. Det er blitt sagt at bøkene hans er bedre enn forfatteren, mens hans posisjon som betydelig samtidshistoriker og intellektuell kan allikevel ikke bestrides. Det har ikke vært mange som ham, det er ingen forfatter som forbindes så sterkt med GULag som det han gjør, men hans stemme er allikevel ikke den eneste.

Etter nesten 70 år er det nå nemlig dukket opp en dagbok bestående av tegninger og små dikt (kupletter) som er like unnselig som den er i øyenfallende. Den hadde vært ukjent for offentligheten fram til den havnet på skrivebordet til Zoja Eroshok, redaktør for den opposisjonelle avisen *Novaja Gazeta*, i 2009. Boken ble levert av en kvinne som hadde fått den av sin mor, som bodde i Sibir, men alt de visste om forfatteren var at hun het Olga.

EROSHOK SÅ UMIDDELBART verkets poetiske kvaliteter, både i tegningene og i ordene, som til tross for de harde omgivelsene var gjennomstrømmet av positive følelser. Ikke minst gjelder det beskrivelsene av kjærligheten til og savnet av forfatterens sønn, og tilsvarende fortvilelse når hun får høre at han var død. Opptegnelsene strekker seg over to års tid, de siste er fra 1942, og redaktøren antok at dette betød at også Olga hadde møtt sin skjebne.

Zoja Eroshok lette fortvilet etter spor for å kunne identifisere kvinnen, og ved å sette sammen fornavnet med forskjellige etter-

STALINS GRUSOMHET: Etter nesten 70 år er det nå dukket opp en dagbok bestående av tegninger og små dikt (kupletter) som forteller om livet i et Sibir-fengsel bygd av Stalin. Bildet er fra ruinene av et GULag-fengsel i Sibir tatt cirka 1965. FOTO: NTB SCANPIX

navn som dukket opp i teksten, fikk hun endelig treff i arkivene på kombinasjonen «Olga M. Ranitskaja». Deretter ba hun om hjelp gjennom en annonse i sin egen avis, og med tid og stunder fikk hun to svar, begge fra overraskende hold. Det ene var fra en kvinne i Israel som fortalte at hun var Olgas niese, og det andre fra en leder av KGBs hemmelige arkiver. Sammen fikk de fylt ut bildet at denne fascinerende dagbokforfatteren.

DET VISTE SEG AT Olga var født under navnet Rabinovitsj i Kiev i 1905, som ukrainsk jøde. Sønnen Sasha ble født i hennes andre ekteskap i 1925, og da moren ble arrestert i 1937 under mistanke om å være polsk spion, måtte gutten bo hos sin bes-

temor. Grunnet morens situasjon ble han plagd såpass av omgivelsene at han tok sitt eget liv i 1942. Det var dette sjokket som gjorde at Olga sluttet å skrive i dagboken sin, men hun overlevde faktisk selv livet i fangenskap – også hun satt i Kasakhstan – fram til Stalins død i 1953. Hun arbeidet siden på en klinikk i Kiev, og fikk gitt ut en bok med poesi før hun døde i 1988.

Det som gjør denne dagboken så unik er at den – i motsetning til beretningene til Solzjenitsyn, Varlam Sjalamov og de andre som skrev om leirlivet – ble til mens forfatteren faktisk befant seg i fangenskap. Bare det å være i besittelse av penn og papir kunne være nok til dødsstraff i GULag, men Olga Ranitskaja holdt det altså gående ganske lenge, og fylte 115 sider med strek-

NÅ LIGGER EN liten dagbok til utstilling i Gulag-museet i Moskva. Den ble skrevet i fangenskap, noe som i seg selv er unikt, men den har vakt oppsikt både på grunn av sine litterære kvaliteter og fordi forfatteren lenge var anonym. Til slutt ble hun identifisert som en ukrainsk jøde ved navn Olga M. Ranitskaja.

D TWITTER

«Reaksjonen mot Jirde Ali er fundert i reinspikka rasisme, ei av dei klaraste formene for identitetspolitikk» #Støttsumaya **Anders Heger** @andersheger

RIEN OM GULAG

tegninger av sitt alter ego, kalt «den lille værdjevelen».

DET ER TYDELIG AT forfatteren var en litterær person, for det er henvisninger blant annet til Pusjkin og Lermontov, og temaene beveger seg fra det dagligdage – tapet av en vinterfrakk – til det mer eksistensielle. Kuplettene har vist seg vanskelig å oversette, men har fått stor oppmerksomhet i hjemlandet, særlig i opposisjonelle kretser. Nå ligger den lille dagboken hennes – trukket i slangeskinn – til utstilling i det historiske Gulag-museet i Moskva.

BÅDE SOLZJENITSYN OG Ranitskaja overlevde altså fangenskapet og Stalin selv

med flere tiår. Mot slutten av *En dag i Ivan Denisovitsj' liv* diskuterer Sjukhov leirlivet med den gammelkristne medfangen Aljosjka, som spør: «Hva er vel friheten? Ute i friheten vil det siste korn av tro bli kvalt i ugras!»

Gled deg over at du er i fengsel!» Sjukhov tar seg selv i å tenke det samme, for han har sluttet å telle dager, og vet nesten ikke om han vil ut eller ikke.

«Skulle han ut, ville han hjem», konkluderer han.

Men det tar tid å skape seg et hjem, noe Aleksandr Solzjenitsyn fikk erfare: han var offisielt sett statsløs i 16 år. Når det gjelder Olga Ranitskaja, så er det bare å håpe at hun fant fred, men nå har i hvert fall dagbøkene hennes fått et hjem.

ETTER NESTEN 70 ÅR ER DET NÅ NEMLIG DUKKET OPP EN DAGBOK BESTÅENDE AV TEGNINGER OG SMÅ DIKT.

D WANDRUPS UTVALGTE

FREDRIK WANDRUP

fwa@dagbladet.no

Livet er en firkant

DVD/BLU-RAY: En av fjorårets beste filmer er **Ruben Östlunds** gullpalmevinner fra Cannes, «**The Square**», som nå er ute på blu-ray. Der får du også en ekstra 12 minutters bakomfilm om opptakene til filmens best kjente scene, der kunst og performance bryter rammene og blir del av en ubehagelig virkelighet.

I liket med Östlunds tidligere filmer, «**Play**» (2011), «**De velvillige**» (2008) og «**Turist**» (2014) tolker «The Square» menneskers reaksjon når det tilvante erstattes av overraskelser som forvirrer, skremmer og minner om livets iboende absurditet.

Uansett: I tillegg til almene observasjoner av tilværelsen, rommer «The Square» hylende morsomme innslag om den tynne hinnen som eksisterer mellom kunst og humbug.

D DIKTET

Redigert av: TOM STALSBERG

tst@dagbladet.no

FOTO: TOM STALSBERG

Eg vil at han skal kremerast, seier mor, og gravferdsagenten nikkar, men eg nektar. Kan ikkje tole at far skal verte oske, som ein sneip som ei nedbrunnen bjørk som mortarstøv, men eg er liti, eg er ung og enka har siste ordet.

SVANHILD AMDAL TELNES

Fra «Om nettene brukar mor dråpeteljar» (Gyldendal Forlag 2018)